

Abditus

(Albin Prepeluh)

Dragotin Lončar

Ob prelomu XIX. v XX. stoletje se je prikazal v slovenski javnosti Albin Prepeluh pod imenom „Abditus“. Nastopil je s socialistično miselnostjo.

Iz skromnih početkov delavskega gibanja proti koncu 60. in v začetku 70. let preteklega stoletja se je začel določno oglašati socializem po Slovenskem v 80. letih. Njegovi oznanjevalci so bili obrtniki, med njimi njih voditelj France Železnikar, ki je videl pariško komuno. Bili so to skromni ljudje, v njih je bilo več čustva kakor misli, več poštenega hotenja kakor načrtnega dela. Nastopali so kot agitatorji, možje iz ljudstva, ki so čutili težave življenja in si prizadevali, da širijo misel o zboljšanju, kakor so jo pojmovali po zgledu in vzorih svojih učiteljev. Ko so se potem v 90. letih oglašali posamezni izobraženci, med njimi glavno Etbin Kristan, je ostalo v splošnem enako. Prevladovala je agitacija po programu in primeru avstrijsko-nemške socialne demokracije. Umstvenega preučevanja ni bilo dovolj, ker ni bilo razen redkih izjem sposobnih somišljenikov. Kdo izmed slovenskega izobraženstva bi bil takrat javno nastopal kot socialist?

Proti koncu tega desetletja se je pokazal na površju proletarski sin, samouk Abditus, ki se je lotil preučevanja socializma. Postal je v publicistični obliki njegov najboljši oznanjevalec in preiskovalec. A v začetku XX. stoletja se je združila potem skupina šolanih ljudi okoli „Naših zapiskov“, da bi takšno delo nadaljevala, oziroma širila in poglobljala. Dermota je s Sombartovimi besedami povedal 1909. leta, da je bil namen tega obzornika rešiti vprašanje, kakó je natura našega naroda začela sprejemati váse kapitalizem, kakó ga sprejema in kakó ga skuša premagati, oziroma pokazati domačemu in tujemu svetu slovenski tip socializma. Danes so mrtvi glavni snovalci te struje (Dermota, Anton Kristan, Prepeluh, izmed starejših Tuma, a med literati, ki so nastopali tudi politično, Ivan Cankar). Meni pripada kot preživelemu med njimi ta naloga, da pokažem slovenski javnosti pomen njih misli in dela v zgodovini našega naroda.

I.

Kakó je pojmoval Abditus socializem? Po njegovem se socializem, kakor se nam je pojavil v Marxovi obliki, ne da popolnoma prezreti, ampak samó izpopolnjevati in v posameznostih prenařajati. Pra-

vilna je Marxova razlaga o bistvu in razvoju kapitalistične družbe. Čeprav je modroslovna osnova marksističnega socializma, materializem, po znatnosti omajana, vendar pomen njegovih gospodarskih zaključkov narašča ne glede na to, da se izpodbijajo tudi nekatere trditve o gospodarskih učinkih kapitalizma. Marksistični socializem je dal izkoriščenemu delavstvu cilj in ustvaril gibanje, čigar pomen je v bistvu ta, da se je začel velikianski boj proti bedi množic.

Izkoriščanje se v bistvu vrši s tem, da delavec ustvarja več vrednosti, kakor je dobi za vzdrževanje samega sebe. Kapital si jemlje nadvrednost in ta kapital je v zasebni lasti posameznikov. Proti temu izkoriščanju se delavstvo bojuje v obrambo samega sebe. To je razredni boj. Njegov cilj je združbljenje (socializacija) produkcijskih sredstev. Znanstvena kritika se je dotikala posebno te točke: nauka o vrednosti in nadvrednosti. V tej zvezi opozarjam na osnovni spis Josipa Pavlice o bistvu kapitalizma v „Katoliškem obzorniku“ (III. letnik). Abditus pa je v svojo podkrepitev navajal sestavek njegovega brata Andreja Pavlice v „Času“ (V. letnik), kjer je ta katoliški družboslovec pisal pravilno: „Moderna zasebna last je pridobljena v prav mnogih primerih brez lastnega dela. Drugi delajo, a kapitalisti žanjejo. Proti tej krivici je Marx, ne proti pravični lastnini. Kar je bil v poganskih časih gospod in suženj, to je v našem času kapitalist in delavec (dninar, kolon). Moderni kapitalizem je nadaljevanje poganškega suženjstva.“ Abditus je izvajal, da bi delavec pri združbljeni produkciji še vedno ustvarjal več vrednosti, kakor bi je prejemal; toda razložek bi bil ta, da bi se dajala ta nadvrednost n. pr. za nadomestilo obrabljenega orodja. S tem bi se njena potreba zelo zmanjšala, oziroma producent-delavec bi imel pravico do tistega deleža pri nadvrednosti svojega dela, ki ga v kapitalistično urejeni družbi porablja sebi v prid zasebnik ali njih majhna skupina, na mesto katerih bi potem stopila družba sama (morda država) kot organizacijska oblika produkcije.

Tako prihajam do vprašanja lastnine. Abditus je imel do nje tole stališče: Prvotni, sanjarsko-radikalni socializem se je umiril; splošno sovražstvo proti lastnini se je ublažilo, ker stvarni socializem ni nikjer učil, da bi lastnina, ki je pridobljena s poštenim delom, ne bila upravičena. Boj je bil vedno namerjen proti izsesavanju in zatiranju, ker vsaka druga, revolucionarna namera je izhajala iz nerazumevanja in napačnega pojmovanja. Zasebni kapital je izliv človeške osebnosti; znak kapitalizma in družbene brutalnosti pa je to, da gospoduje mrtva stvar nad živo osebnostjo človeka. Vprašanje obstaja v tem, v koliko sta kapital in lastnina potrebna za utešitev človeške narave in za napredek splošne omike. Bistvo socializma torej ni odprava zasebne lastnine sploh, ampak njene zlorabe, kakor se izvaja pri industrijskem, trgovskem in finančnem kapitalu. Zasebna lastnina in imetje sama na sebi nista nasprotnika socializma. To postajata, v koli-

kor sta nesocialno izsesana iz revne delavske množice s pomočjo vsestranske svobode kapitala. Zató pa tudi ni bistvo socializma kakšna mehanična enakost, kakor so jo učili razni sanjači. Tudi uničenje države, ki je potrebna organizacija družbe, ni neizogibno. Nasprotno: nasilna razlastitev kapitalistov ni mogoča mahoma, ampak že današnja država mora postati lastnica velikega dela produkcijskega kapitala, n. pr. železnic, rudokopov, tehničnih obratov, veleposestev; država naj ureja uvoz in izvoz blaga, omejuje bedo delovnega ljudstva s socialnim zavarovanjem, pravičnimi kolektivnimi pogodbami. S takšnim pozitivnim delom bi se polagoma podružbljala produkcija. Na drugi strani bi se s samopomočno združno mislijo pripravljala skupnost gospodarstva (ne uživanja) in odpravljalo oderuštvo trgovskega kapitala. Progresivni davek od dohodkov in davek od dediščin bi onemogočeval obstoj velikih mednarodnih finančnih rodbin. Skratka: socializem ne sme zametavati države, ampak jo mora preoblikovati v resnično demokracijo, da ne bo v nobenem pogledu orodje mednarodno organiziranega kapitala.

II.

Kaj je z duhovnostjo v socializmu? V načelu gre pri nas, evropskih narodih za krščansko ali materialistično pojmovanje sveta in življenja. Abditus je odklanjal materializem v modroslovju, ker je zgrajen končno vendarle na domnevi, a na drugi strani ostaja nepoporečno slutnja, da je za lepó zaokroženimi mejami modroslovnega materializma še kaj drugega. Brez dvoma je dejstvo, da daje krščanski svetovni nazor, ki ceni in dviga posameznika, večjo možnost duševnega razvoja in napredka kakor pa materialistično modroslovje, po katerem je človek samó drobec gibajoče se snovi. Socializem sam se je vendar rodil prav za prav kot odpor proti praktično se uveljavljajočemu materializmu, ki ni poznal ničesar drugega kakor brezobzirno izkoriščanje šibkejših slojev. Takó je sam postanek socializma v bistvu zavračanje nasledkov materialistične miselnosti. Gospodarskega materializma ali determinizma pa ni mogoče tajiti; saj je dal socializmu krepko sredstvo za razumevanje zgodovinskega življenja in neprecenljivo orožje v vsakdanjih socialnih bojih.

Abditus je prihajal do zaključka, da postaja vsak resen in čist socialni mislec marksist, ker drugega izhoda ni; toda biti marksist ne pomeni še, da bi moral prisegati na Marxa, biti materialist ali brezverec. Zató je tudi sam odklanjal kulturni boj, kakor si ga je predstavljala organizacija „Svobodna misel“; zakaj verski kulturni boj mu je bil zgolj vprašanje družbene moči, a namera „Svobodne misli“ kapitalistična. Tudi socializem si prizadeva, da pride do družbene moči; toda širjenje brezverstva nima nobenega opravka z bojem delavstva za gospodarsko osvoboditev. Francoški zgled ločitve cerkve od države bi bil poguben, ker francoskemu ljudstvu

ni prinesel obljubljenе družbene preosnove, ampak nezaslišano korupcijo. Ločitev cerkve od države, posebno v smislu ateističnih prizadevanj, ni nezogibna terjatev socialistične miselnosti; zakaj načelo večine je opravičeno samó tam, kjer to zahteva korist skupnosti, n. pr. v gospodarskih in socialnih bojih, v zgolj kulturnih vprašanjih pa pomeni nasilje, ako bi koga primorali, da prizna določeni svetovni nazor.

Stališče, ki ga je o tej stvari razvijal Abditus, ni bilo neoporečno. Ni ločil dovolj dvoje pojmov, ki nista vedno združena: verstvo in cerkev. Življenska izkušnost in umsko razmišljanje nam dokazujeta, da imajo posamezniki, posebno visoko izobraženi, duhovno samostojni, lahko tudi necerkveno verstvo in ga v resnici imajo. Ne gre toliko za teoretični kakor za praktični materializem. Modroslovni materializem je bil plod svoje dobe, ko je nastal kot odpor proti pretiranemu, sanjarskemu umskemu razglabljanju brez zadostnega izkustva. Zapadel je isti skrajnosti kakor njegov nasprotnik idealizem in bil zató neosnovan. Že Masaryk je pa ugotavljal, da so takó imenovani teoretični materialisti dejansko dostikrat boljši ljudje kakor njih protivniki. Življenje se giblje v nedoslednostih. Boj proti verstvu samemu na sebi bi bil napačen s socialističnega stališča. Stari Liebknecht n. pr. je širjenje brezverstva, kakor bi spadalo med programatične točke socialistične miselnosti, odklanjal s pravilnim utemeljevanjem o potrebi svobode vesti, svobode mišljenja in osebne svobode, ki jo morajo socialisti spoštovati in varovati pri vsakih razmerah. Enako je sodil Bebel. To je terjatev resnične demokracije. Verstvo je po svojem bistvu duhovna sestavina človeškega življenja poleg npravnosti, znanosti in umetnosti.

Nekaj drugega je pa organizirano verstvo v določeni obliki, kakor je nastala krajevno in časovno, kar imenujemo cerkev. Vzor je dan, da bi bila cerkev takšna duhovna organizacija za določeno skupino ljudi; toda cerkev ima poleg duhovnosti tudi svojo politiko, ki ji ubija duhovnost. V tem pogledu pomeni ločitev od države njeno osamosvojitev od posvetnosti, ki je njej sami, ako pravilno presoјamo, bolj v škodo kakor v prid, čeprav ji morebiti donáša gospodarske dobrine in politično moč. Vprašanje se postavlja v tem, kakó se ta ločitev izvaja, oziroma s kakšnim namenom kdo to dela. Socialistično stališče je bilo od nekdaj to, da se z odstranjenjem kapitalistične države odpravijo obenem njeni priveski, kamor so šteli tudi cerkve in njih duhovništvo. Ni da bi takó v bistvu moralo biti; toda v danih primerih je danes v glavnem takó. Zató bi ločitev cerkve od države vrnila cerkev njenemu pravemu poslanstvu, ako bi se izvedla v duhu resnične svobode in pravične delitve zemeljskih dobrin.

Abditus sam glede tega ni bil vedno istega mnjenja. Ako je na eni strani postavljaj Francijo za slab zgled in imel ločitev cerkve od države zgolj za terjatev kapitalističnega meščanstva, je pa drugič zopet poudarjal, da

je kulturni boj v Franciji in Italiji spravil na površje pri obeh straneh toliko duševnega bogastva, da zadošča še dolgo, dolgo za duševno hrano množic, ker je to bogastvo, ki je bilo črpano iz najsvetlejših duš, neizmerno dvignilo splošno duševno omiko. Ako je označeval ločitev cerkve od države kot vprašanje kapitala zaradi dobička in zaslužka ter navajal za primer nemške kneze, ki so postali luteranci zató, da so mogli opravičevati razlastitev cerkvenih posestev, je to nekoliko prav. Vedeti pa moramo pri tem, da je takrat — ob prehodu srednjega v novi vek — prepadalo posvetno plemstvo, medtem ko je razpolagala katoliška cerkev v Nemčiji s tretjino zemlje. Sicer je pa treba še povedati, da je pisal Abditus o tem pred svetovno vojno in pogojno, ker je tudi za Avstrijo priznaval aktualnost takšne ločitve, ko bo finančni in trgovski kapital dovolj močan, da to izvede. Za Slovence je domneval, da bo vodila kulturni boj, ako kdaj pride ta čas, široka ljudska množica, ko postane duševno zbudjena, gospodarsko utrjena, politično izšolana in navdahnjena s kolektivističnim naziranjem.

III.

Kakó je pojmoval Abditus slovensko vprašanje? Izhajal je s stališča, da smo proletarski narod in po večini kmetiško ljudstvo, ki ga sama kmetija ne more rediti, ampak se zateka še k obrti, industriji in dninarstvu. Zató nima istih koristi z velikimi kmeti ali veleposestniki. Tudi v slovenskem meščanstvu prevladujejo po veliki večini duševni delavci; velike industrije ni dosti in še ta je v rokah tujcev, ki nastopajo kot podjetniki ali delničarji. Koristi slovenskega malomeščanstva so sorodni tem malega kmeta in industrijskega delavca. Na Slovenskem je več poljedelskega delavstva kakor industrijskega, ker ga množi nezadostna poljedelska produkcija. Industrijsko delavstvo je izrazito protikapitalistično; saj si mora prizadevati za dosego socialne in narodne pravičnosti.

Nismo imeli splošno narodnopolitičnega programa. Končno nam ga je dala svetovna vojna: narodno avtonomijo v jugoslovanski skupnosti. Slovenci smo po zemljepisni legi primorsko ljudstvo. Morje nas je seznanilo z zapadno omiko in zvezalo z jugom. Na severu smo sosedí nemškega naroda, čigar vpliv in pritisk sta nam jemala narodne posebnosti. Pečat kulturnega razvoja so nam vtisnili Nemci in Italijani. Od drugih narodov, čeprav sorodnih, smo malo jemali. Ker smo bili takó odvisni od tujine, smo odpadali od svojega rodú; ne samo izobraženci, ampak tudi delavci in kmetje.

Politična avtonomija pomeni isto kakor narodna samostojnost na ozemlju, na katerem prebivamo od nekdanj, pri čemer je svobodna občina osnova celotne narodne svobode. Naše domače lastninske razmere, naši običaji, naš jezik, naša kulturna in politična prizadevanja — vse to je

obraz naše narodne duševnosti, ki jo včasih tuji vplivi nasilno pačijo, a je sami ne moremo tajiti, metati od sebe ali se vživljati v drugo, čeprav bi nam bila sorodna. Nositeljica našega narodnopolitičnega programa je demokratična misel. Kulturni in gospodarski napredek slovenskega ljudstva je mogoč v svobodi, v prostem razvoju vseh stvarnih in umskih sil. Ker je slovenski narod majhen ter po svoji družbeni sestavi kmetiški in delavski, se morajo organizirati naše stvarne in umske sile po načelih socialne pravičnosti in enakopravnosti, da lahko tekmujejo z velikim svetom. Uvedba demokracije je terjatev življenja, boljše bodočnosti. Koristi malega slovenskega naroda se skladajo s splošno znanimi terjatvami sodobne demokracije, ki si prizadeva, da odstrani zastarele politične in socialne uredbe, ker so v napotje svobodnemu ljudskemu gibanju.

Gospodarski, socialni in s tem narodni nasledki vladajočega kapitalizma so bili za Slovence uničujoči. Domača obrt je hiralala, veliki narodi so bogateli, a mi smo postajali mezdni delavci in berači. Začeli smo hoditi s trebuhom za kruhom v daljni svet. Naš mali in srednji kmet imata premalo zemlje; zato postaja za njiju pravičnejša razdelitev zemljišč pomembno vprašanje. Neizmerni in nagli razvoj zasebne lastnine je našel Slovence nepripravljene; preden smo utegnili misliti na obrambo, je izpremenil naše razmerje do sosedov v našo škodo. Gozdovi, rude in vodne sile so v lasti tujcev, ki jim slovenski kmet in delavec služita gospodarsko in narodno. Podzemeljske vrednote, gozdovi in vodne sile bi morali biti skupna last tistega naroda, ki tam prebiva od nekdaj. Naravno pravo nam dovoljuje, da se nam zopet vrne, kar nam je bilo vzeto s silo. Razlastitev rudnikov in vodnih sil ter nadaljevanje kmečke odveze iz 1848. leta bi pomenilo osvoboditev naše zemlje in našega rodú, ki bi si mogel potem z združništvom ustvariti svoje gospodarstvo (posebno v obrti in industriji) ter na tej osnovi lastno, samostojno omiko v vsej širini in globini. In kdo naj bi izvedel osvoboditev slovenske zemlje in slovenskega rodú? To naj bi bil slovenski kulturni delavec v boju s kapitalističnimi tujci in domačimi koristolovci, ki so se ljudstvu vrinili za vodnike.

Takó je gledal Abditus in takó smo gledali „Zapiskarji“ na slovensko vprašanje, ko smo ob njem ustvarjali svoj tip socializma. Vsi smo imeli isti namen. Kar je Abditus oblikoval publicistično, to so drugi delali znanstveno ali umetniško. In ko je napočil tisti veliki dan, ki ga je z drugimi vred Abditus željno pričakoval po grozotah svetovne vojne: Kaj nam je dal preobrat? Zopet se je pokazala ista slika. Nismo osvobodili svoje zemlje in svojega rodú, ker sta se tega vnovič in še huje polastila grabežljivi tujec in domači koristolovec.

Ko je Abditus leta 1912. v spisu „Socialni problemi“ podajal obračun o svojem desetletnem publicističnem delu pri „Naših zapiskih“, tedaj je

dejal v uvodu, da smo hrepeneli po jasnosti in resnici, po višini in obzorju, ker ničesar tega nam ni zapustila prejšnja doba, katere senca je počivala na nas vseh. Umikali smo se tej senci, ker nismo hoteli imeti spoštovanja do slabega in kloniti hrbta v tradicionalni ponižnosti. Dvoje velikih resnic, ki smo ju povzemali iz pretekle zgodovine in sodobnega življenja, nam je bilo ukoreninjenih v duši: slovenstvo in socialstvo. Ako in kolikor se je kdaj pod težo okolnosti ali zaradi premajhne npravne odpornosti kdaj odmaknil od njiju, ni bilo prav, ker je omajal vero vase in svoje prizadevanje; saj živa vera prestavlja goré. Abditus je priznaval, da je resnica in pa lepota, ki smo je iskali in po njej hrepeneli, sicer ljubezniva, vendar brezobzirna, ker pot gre naravnost.

V zgodovini slovenske narodne in socialne misli si je pridobil Abditus viden delež.

Ljubimci so pozabljeni

Miško Kranjec

Po večerji, ko je dekla Marta odvedla oba otroka v njuno spalnico k počitku in sta v sobi ostala samo Ignacij Kobol in njegova žena Tončka, je Kobol dejal:

„Ali veš, da se je Franc Štok ustrelil?“

V sobi je bilo mirno ozračje, električna luč z zelenim senčnikom je metala prijetne sence po sobi in na temnordeče črešnjevo pohištvo majhnega salona. Kobol je že odprl neko novo slovensko knjigo, ki so mu jo bili poslali iz Ljubljane, da napiše o njej kritiko za revijo. Žena pa je brala roman. Ta večer nista bila nikamor namenjena in tako je trebalo z branjem ali pa z vsakdanjim pogovorom pregnati dve uri, preden pojmeta spat. Ob takih večerih je bilo med njima že dolgo nekaj mučnega, odvišnega. Dokler sta bila otroka pokoncu, sta delala velik hrup; bodisi da sta se na glas pripravljal za šolo bodisi da sta se sprla in je prišlo skoraj do pretepa —, morda je bilo vse to potrebno; prinašalo je vsaj malo življenja v to mirno vzdušje in vznemirjalo profesorja Kobola in njegovo ženo Tončko.

Profesor Ignacij Kobol ni bil niti nervozen človek niti nagnjen k razdražljivosti; prav tako ni bil prav nič pozabljiv. Bil je pač vsakdanji človek, kakršne srečuješ vsak dan na ulici: dostojno oblečen, s klobukom, ki je imel obrobljene kraje, in s črno suknjo. Črno suknjo z žametnim ovratnikom je nosil skoraj vedno, predvsem pozimi in neredko se je pokrnil s črnim trdim klobukom. Tako je na zunaj komaj predstavljal skromnega slovenskega profesorja.

Sicer pa to niti ni bil. Zakaj Ignacij Kobol se je že od vsega početka zavedal, kaj lahko v življenju vse doseže, čeprav bi spet lahko rekel, da kljub temu ni vsega dosegel.